

KARÁCSONY ANDRÁS

TEHETSÉG – BETELJESEDÉS NÉLKÜL:
SZILASI VILMOS ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

Zoltán Szalai: *Im Schatten Heideggers. Einführung zu Leben und Werk von Wilhelm Szilasi*. Verlag Karl Alber, Freiburg–München, 2017, 308 oldal

Szalai Zoltán Szilasi Vilmos (1889–1966) filozófusról német nyelven publikált monográfiája egy olyan magyar–német gondolkodó pályáját követi nyomon, amelyről eddig sem német, sem hazai tanulmány nem született. A hazai vizsgálódások alapvetően irodalomtörténetiek és a Babits Mihályhoz fűződő viszonyát taglalták, illetve minimális számú filozófiai írás foglalkozott Szilasi fenomenológia-felfogásával. Az alapvető kérdés: méltatlanul elfeledett filozófusról kell beszélnünk avagy egy olyan gondolkodóról, akinek emlékezete végül is érthető okokból halványult el? Szalai Zoltán könyve egyértelműen az első álláspontot, azaz a méltatlan elfelejtést képviseli, ám ugyanakkor azt is pontosan bemutatja, hogy Szilasi mennyire nem tudta kiteljesíteni filozófusi munkásságát.

A monográfia nemcsak Szilasi műveire tekint ki, hanem – ez az erőssége – a hagyatékot is feldolgozza, kiegészítve a tanítványokkal készített interjúk alapján az eddig nem ismert információkkal.

Szilasi Vilmos zsidó származású magyar filozófusként kezdte pályafutását, Budapesten szerzett filozófiai doktorátust, de közben Berlinben, Heidelbergben és Párizsban is tanulmányokat folytatott. Gimnáziumi tanárként kezdte működését, majd 1918/19-től egyetemi oktatóvá, pontosabban professzorrá vált. És éppen ez az a homályos pont az élettörténetben, ami évtizedekkel később jelentőséget kapott. Szalaitól megtudjuk, hogy egyértelmű írásos dokumentum erről nem fellelhető, de a háború utáni kaotikus hónapokat elemezve valószínűsíti: szóban megtörténhetett a professzori kinevezés. 1919 novemberében volt tanára, Husserl meghívására Freiburgba érkezett, ahol mind Husserllel, mind Heideggerrel hamarosan szoros baráti viszonyba került. Ekkortól számítható Szilasi német pályafutása. Ám mielőtt ezt szemügyre vennénk, érdemes visszatérni a magyarországi publikációira, melyek inkább konfliktust és kevésbé elismerést hoztak számára. 1910-ben Platónról szóló könyve elmarasztaló bírálatot kapott, a kritika elméletéről publikált tanulmányáért pedig a fiatal Lukács György plágiumgyanújával illette. Ennek ellenére évtizedekig kapcsolatban maradt Lukáccsal. Ám ennél sokkal meghatározóbb volt Szilasi életében Babits Mihályhoz és Déry Tiborhoz fűződő töretlen barátsága. Nem csak szoros emberi viszonyról beszélhetünk: Szilasi mindkettőjük tehetségét oly sokra tartotta, hogy folyamatosan segítette német nyelvű megjelenésüket. Babits egyik írását kifejezetten Heidegger számára lefordította, hogy bemutassa magyar barátja nagyszerű gondolatait. Németországi tartózkodása alatt is publikált a Nyugatban. Terjedelmes tanulmányban szól hozzá az írástudók árulásáról szóló vitához (1929), ismertette Husserl fenomenológiájának gondolatvilágát (1930). Ám ezek az írások visszhang

nélkül maradtak, mintegy korai jelzést adván arról, hogy Szilasi nem érdekes a hazai írók, olvasók számára.

De nem alakult szerencsésebben német pályafutásának első negyedszázada sem, részben családi viszonyai miatt. Ugyanis apósa (Hermann von Rosenberg) csak akkor volt hajlandó támogatni a fiatal házaspárt, ha Szilasi nem filozófiával foglalkozik, hanem vegyészetet tanul, amit a családi vállalkozásban tud majd hasznosítani. Így is lett. Sőt több vegyészeti eljárással kapcsolatos találmánya a későbbiekben hozzájárult anyagi biztonságához. Az élethelyzet feszültsége nyilvánvaló. Egyik oldalon ott a filozófia (Husserl és Heidegger barátsága, a fenomenológia iránti elkötelezettség), a másik oldalon pedig a megélhetési követelmények, amelyek teljesítése ugyanakkor nem csupán egy szolid, hanem kifejezetten nagypolgári élethez segítettek hozzá. Mivel Szilasi a polgári állás mellett döntött (a családi befolyás egyértelmű volt), nem egyetemi emberként, hanem magánemberként folytatta a filozofálást, a házában tartotta összejöveiteit a freiburgi filozófiai munkacsoport. 1933-ban Heidegger a rektori kinevezésével összefüggésben megszakította a viszonyát a zsidó származású Szilasival, és a magyar filozófus családja átköltözött a svájci Brissagóba. A nemzetiszocialisták hatalomra kerülése, majd az Anschluss és a háború a családi vállalkozásban való ténykedését ellehetetlenítette, így Szilasi végre a filozófiának szentelhetette ezeket az éveket. Ezek eredményeként 1945-ben (*Wissenschaft als Philosophie*) és 1946-ban (*Macht und Ohnmacht des Geistes*) publikált egy-egy filozófiai könyvet. 1946-ban kísérletet tett a budapesti visszatérésre azzal, hogy megpályázta az akkori Pázmány Péter Tudományegyetem egyik filozófiai tanszékének vezetését. Azonban Lukács egy levélben arra kérte, hogy vonja vissza pályázatát, mert a „reakcióval folytatott harcban” a kommunista Fogarasi professzorátusa lenne kívánatos. A fenomenológia iránt elkötelezett Szilasi meghajolt Lukács kívánsága előtt és visszavonta pályázatát. Ez is Szilasi pályafutásának rejtélyei közé tartozik. Lukácsnak köszönhette a tízes években a plágiumvádát, majd azt, hogy elvágta a hazatérés lehetőségét. Mégis ápolta ezt a kapcsolatot, vendégül látta brissagói villájában, a pályázat visszavonással megkönnyítette Lukács helyzetét. (Azt egyébként a nagyhatalmú kommunista értelmiségi levele után Szilasi biztosan tudta, hogy ő nem lesz budapesti filozófus professzor, akkor sem, ha nem vonja vissza pályázatát.)

Térjünk vissza Freiburgba, melynek egyeteméhez 1920-tól – a Heideggert követő rövid marburgi kitérőtől (1926–1928) eltekintve – Szilasi mindig is hű volt. A háború után Heideggert a náciitanítási eljárás következtében eltiltották az oktatástól, ezért felmerült a kérdés: ki legyen Heidegger (volt) tanszékének vezetője? Valaki olyant kerestek, aki nem kompromittálódott a náciizmus alatt, de szorosan kapcsolódik a husserli és heideggeri hagyományhoz; Szilasira esett a választás. A kinevezők (és az ellenzők) oldaláról a professzorság címe vált problémássá. Ha már volt professzor, akkor nincs probléma, ám Szilasi 1918/19-es magyarországi egyetemi tanárságának ténye homályba veszett. S ez a homályosság mindenféle elképzeléseknek talajt adott. Például annak, hogy Szilasi 1919-ben kommunista miniszter volt.

A magyar filozófus 1947-től címzetes egyetemi tanárként, majd 1956-tól rendkívüli professzorként vezette Heidegger korábbi tanszékét. Szalai Zoltán pontosan elemzi ezt a furcsa szituációt. Először is, Szilasi azzal a feltétellel fogadta el a megbízatást, hogy amennyiben Heidegger visszatér, akkor neki átadja a katedrát, ám másnak nem. Heidegger

utódjának tekinthető-e Szilasi a tanszék élén? Szilasi soha nem lett rendes professzor, ezért jogilag nem utód, de filozófiailag sem, mert soha nem érte el Heidegger szintjét, tartalmilag pedig inkább a husserli fenomenológiához állt közelebb. Ugyanakkor gyakorlatilag minden jogosítvánnyal rendelkezve Szilasi vezette 15 éven át a tanszéket. 1950-ben tartott újra hivatalos előadást a visszatért Heidegger, és azonnal konfliktusba került Szilasival, mivel Heidegger nem engedte, hogy Szilasi illetve asszisztensei, doktoranduszai részt vegyenek az előadásán. Egy évvel később Heidegger emeritált, így Szilasi maradt a tanszék élén.

Szilasi számára élethossziglan tartó élményt adott Heidegger megismerése és a háború előtti barátságuk. A könyv címe (*Heidegger árnyékában*) nagyon pontosan érzékelteti ezt a viszonyt, melyben Szilasi mindig a feltétlen elfogadás, odaadás jellemezte, míg a másik oldalról időnként a számító magatartás jelent meg. Szalai meggyőzően mutatja be, hogy Szilasi számára Heidegger személyiségének vonzereje nagyobb volt, mint tanítása (Szilasi egy idő után „visszafordult” Husserlhez). 1959-ben, Heidegger 70. születésnapjára Szilasi könyvet írt *Lét és idő*ről, ám soha nem jelentette meg. Sőt azt a levelét, amiben nagyon bensőségesen fogalmazta meg, hogy az elmúlt négy évtizedben minden szellemi élményét Heideggernek köszönheti, soha nem küldte el. E furcsa kapcsolatot jól ragadta meg Max Müller, amikor azt mondta, hogy Szilasi Heidegger-fanatikus volt, ám kevésbé találó, amikor egy kölcsönösen érzett *Hassliebeként* (szeretve gyűlölt) írta le. Szalai Zoltán könyvéből semmiféle gyűlöletre nem következtethetünk. A Heideggernél tapasztalható távolságtartás inkább az adott helyzetekhez kapcsolódó megfontolásokból következett. Egy, a nemzetiszocializmust elfogadó rektor nem maradhat kapcsolatban zsidó származású barátjával, vagy az 1950-es visszatérő egyetemi előadásán: a diákoknak látni kell, hogy ki a filozófus.

Szilasi filozófusi pályafutása nem váltotta be azt, ami tehetségéből következhetett volna. Noha tanítványai (Hermann Lübbe, Odo Marquard, Detlev von Ulsar) nagyszerű oktatóként emlékeztek rá, akinek jó elemzőképessége volt, ám keveset publikált. Közvetlenül a háború után, mely időszakot a filozófia senkiföldjének is tarthatjuk, két könyvet megjelentetett, ám ezt követően csak egy hosszabb munkát a husserli fenomenológiáról, illetve néhány tanulmányt. Vélhetően nem az íráskészség hiányáról volt szó, hiszen már 21 évesen könyvet publikált Platónról, hanem a nagysággal (aki Szilasi szemében Heidegger volt) való találkozásból fakadó bizonytalanságról. Heidegger nem inspirálta Szilasi, hanem önértékelésében elbizonytalanította. Hogy mennyire a feltétlen elfogadás jellemezte személyiségét, mutatja a Lukácshoz fűződő viszonya is. Azzal az idősebb pályatárral, aki plágiummal gyanúsította, aki lebeszélte a budapesti filozófiai professzorátus pályázatáról, röviden: aki életútját csak gátolta, folyamatos kapcsolatban maradt. Vendégül látta brisszai villájában, sőt a *Történelem és osztálytudat* című könyvét, noha Szilasi távol állt a marxizmustól, diákjaival olvastatta.

Egy recenzió nem érinthet minden fontos témát, maradt még bőven az olvasók számára felfedezni való terület Szalai Zoltán monográfiájából. Végezetül néhány reményem fogalmazom meg. Először is, hogy e könyv majd magyar nyelven is napvilágot lát. Nemcsak azért érdekes Szilasi élete, mert benne egy a 20. századi német szellemi életben fontos szerepet játszó magyar gondolkodót fedezhetünk fel, hanem mert mindeközben nagyon erőteljesen

kötődött a magyar kultúrához is. (Babits és Déry mellett Bernáth Aurélt is meg kell említeni.) Másodszor pedig érdemes lenne német nyelvű filozófiai írásait – vagy abból válogatást – magyarul is kiadni. Itt nemcsak az életében megjelent munkákra gondolok, hanem igazán intellektuális izgalmat a hagyatékban lévő Heidegger-könyv jelenthetne.

